

OSEBNOST

doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

10.12.2014

DISPOZICIJSKI MODEL OSEBNOSTI

TIPI IN DIMENZIJE OSEBNOSTI

Pregled vsebine

- Tipološki in dimenzionalni pristop
- Eysenck: PEN model (EB3)
- Osebnostni prototipi
- Drugi modeli
  - Cattell: 16 PF + 8 SF + 3 TF
  - Cirkumpleksni model
  - Drugi: Mehrabian (PAD model),
  - Brand (6 obsežnih)
- Petfaktorski model (big five)

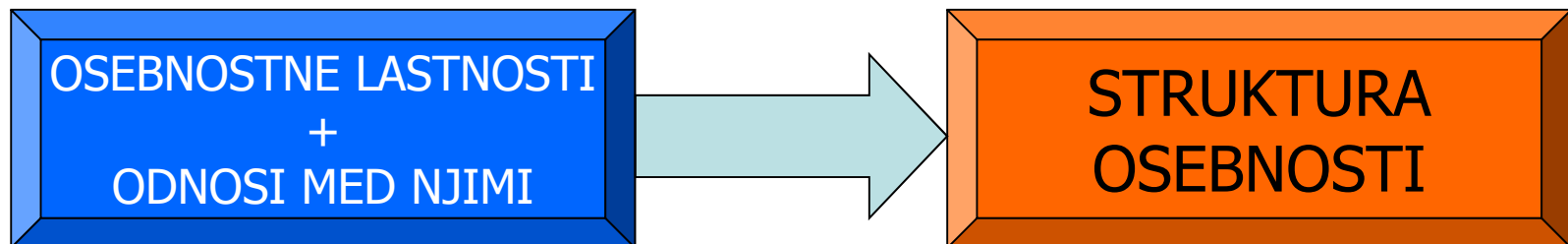
Dispozicijska perspektiva

- Pristop z najdaljšo tradicijo, zadeva strukturo osebnosti
- Klasičen, a ponovno prevladujoč
- Njegove predpostavke
  - Osebnostne lastnosti kot dispozicije
  - Stabilnost lastnosti
  - Medosebne razlike v lastnostih
- Tipološki pristop – tipi
- Dimenzionalni pristop - dimenzije

Osebnostne lastnosti

- Enote osebnostne strukture
  - Osebnostne lastnosti (poteze, dimenzije)
- Več klasifikacij lastnosti
- Najpomembnejše: odkrivanje glavnih osebnostnih lastnosti (temeljne dimenzije osebnosti), med najbolj pomembnimi nalogami psihologije osebnosti
  - Tipologije osebnosti
  - Dimenzionalni modeli in teorije (dimenziologije) osebnosti

Gordon Allport

- Gordon Allport (1897-1967): včasih imenovan oče teorije osebnosti; dispozicioniost, verjel v individualnost in enkratnost osebnosti, imamo konsistentne osebnosti.
- Verjel, da imamo različne vrste osebnostnih potez:
- **Individualne:** poteze, ki jih ima posameznik
- **Skupne:** poteze, značilne za več ljudi
- **Kardinalna:** poteza, ki dominira v posameznikovi osebnosti
- **Osrednje:** manjše število pomembnih potez, ki vplivajo na večje število vedenj
- **Sekundarne:** konsistentne poteze, ki niso vedno v ospredju
- **Motivacijske:** močno občutene poteze
- **Stilistične:** manj občutene poteze

Osebnost si lahko predstavljamo kot celoto, ki jo sestavljajo številne značilnosti. Trajne značilnosti, po katerih se posamezniki razlikujejo med seboj, imenujemo osebnostne lastnosti. Med osebnostne lastnosti spadajo npr. inteligentnost, živahnost, marljivost, moč, pa tudi spol in starost, telesna teža in višina, barva las, kože, oči itd. Praktično lahko govorimo o neomejenem številu osebnostnih lastnosti. Pri vsakem posamezniku se te lastnosti združujejo v značilen vzorec, ki je enkraten in neponovljiv, v njegovo osebnost.

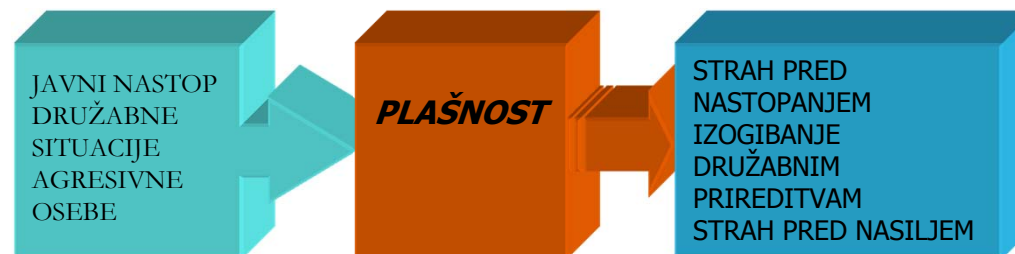
Allport believed that through autobiographies, letters and diaries an understanding of an individual's personality could be gained. He studied 301 letters written by Jenny Gove Masterson and was able to describe Jenny in terms of 8 traits.

Definicije lastnosti

- Lastnosti kot nevropsihične dispozicije
  - "Osebnostna lastnost je posplošen in osredotočen nevropsihični sistem, ki je značilen za posameznika in ki je usposobljen, da funkcionalno izenači številne dražljaje in da omogoči ter usmerja potek in obliko ustaljenih načinov obnašanja in izražanja." (Allport, 1937, 1961)

To je očitno dispozicionalna definicija, saj meni, da je osebnostna lastnost ne-vropsihični sistem, torej neka notranja dispozicija, katere delovanje se kaže v doživljanju in v manifestnem obnašanju. In kako se izraža? Po Allportu tako, da nam omogoči, da ravnamo drugače, kot bi ravnali, če te dispozicije ne bi bilo. Če smo npr. plašna oseba, bomo na določene dražljaje ravnali na poseben, značilen način - kot pravi Allport, jih bomo funkcionalno izenačili. Ne bomo se izpostavljali nevarnim situacijam, izogibali se bomo konfliktom, nastopanju v javnosti ipd.

- Lastnosti kot razlikovalni vidiki
  - "vsak določljiv relativno trajen vidik vedenja, po katerem se posameznik loči od drugega" (Guilford, 1959)
- Lastnosti kot oznake pogostosti dejanj (obnašanj) (Buss & Craik, 1980, 1981, 1983, 1989)

Tipi ...

- Klasične tipologije
  - Hipokrat-Galen, James, Jung... , konstitucijske tipologije
  - Myers-Briggs, Keirsey (na podlagi Junga)
  - Tipi A, B (C, D)
  - Najpogostejši razredi grupiranih lastnosti
  - Kategorialno, kvalitativno pojmovanje
  - Izključevanje kategorij

	Značilnosti	Število
Tipi	diskontinuiteta Kategorije, razredi kvaliteta	malo
Poteze, dimenzije	kontinuiteta stopnje, prehodi kvantiteta	veliko

Jungian Types, Myers-Briggs, & the Four Temperaments

Jungian psychological types are probably the most widely used and amongst the best-known. Jung's typology emerges from Jung's deep, holistic philosophy and psychology about the person. Jung viewed the ultimate psychological task as the process of individuation, based on the strengths and limitations of one's psychological type.

Myers-Briggs developed the Myers-Briggs Type Indicator, a commercially available questionnaire, which is widely used in business and training, etc. and which provides information and exercises for better understanding one's own personality type and others with who the individual interacts and works.

Keirsey has renamed and reconceptualized the Jungian types, but they relate very closely to the Jungian types. Keirsey refers to "temperaments" rather than personality.

Underlying all these typologies are four personality traits (functions):

Extroversion (E) --- Introversion (I): Do you recharge your energy via external contact & activity (Extroversion) or spending time in your inner space (Introversion)?

Intuition (N) --- Sensing (S): Do you rely on your inner voice (Intuition) or observation (Sensing)?

Thinking (T) --- Feeling (F): When making decisions, what do you rely most on? Your thoughts or your feelings?

Judgement (J) --- Perception (P): Do you tend to set schedules and organize your life (Judgement), or do you tend to leave the options open and see what happens (Perception)?

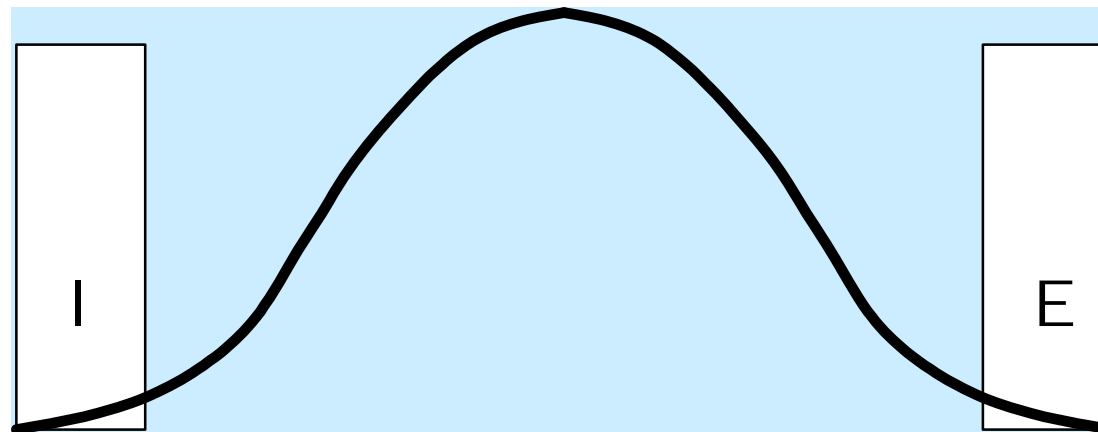

... dimenzije... namesto tipov:

- Wundt, Guilford, Cattell, Eysenck...
- Lastnosti kot bipolarni kontinuumi
- Tipi kot označevalci vsebine dimenzije (ekstremne točke)
- Prehodnost, ki omogoča kvantifikacijo in natančno merjenje

Tipološki pristop še ni docela izumrl. Klasične tipološke teorije razvrščajo posameznike v diskretne in medsebojno izključujoče se kvalitativne kategorije. Mnoge klasične tipologije sodijo sem, npr. Hipokratova, Jungova, Kretschmerjeva. Njihova največja pomanjkljivost je, da ne predvidevajo vmesnih in prehodnih stopenj, tako pa prihajajo v veliko nasprotje z empirično stvarnostjo, kajti večina ljudi ne sodi med kvalitativno določene tipe, temveč so nekje vmes (Block, 1971; Cattell in sod., 1966; Eysenck, 1947, 1952, 1986; Lubinski, Tellegen, & Butcher, 1981, 1983; Mendelsohn, Weiss, & Feimer, 1982). V stvarnosti ni diskretnih ločnic med tipi, večina nas npr. ne sodi med tipične ekstraverte in tipične introverte, temveč smo nekje med obema kategorijama. Na drugi strani omogoča dimenzionalno pojmovanje medosebnih razlik kontinuiteto in se tako bolj ujema z empiričnimi dejstvi, poleg tega pa omogoča veliko natančnejšo **merljivost**, kar je z znanstvenega vidika pomembna prednost.

... in prototipi

- Prototipske tipologije
  - Definiranje kategorij s pomočji tipičnih primerov, prototipov
  - Rosch, Block, Cantor & Mischel, York & John
  - Kategorije se lahko prekrivajo
  - zato faktorsko analitični pristop (Q tehnika) ali facetne analize oziroma MDSal
- Block (1971 in dalje)
  - Prilagojena (resilientna) oseba
    - Prilagodljivost, socialna uspešnost, odpornost
  - Prekomerno kontrolirana oseba
    - Togost, rigidnost, neprilagodljivost
  - Prekomerno nekontrolirana oseba
    - Impulzivnost, zaletavost, delinkventnost

Klasični tipološki pristop danes nima veliko zagovornikov, a to ne pomeni, da je tipološka teorija mrtva. Eleanor Rosch meni, da lahko tipe definiramo ne kot kategorialne pojme, ki se med seboj logično izključujejo, torej s pomočjo njihovih mej, temveč s pomočjo značilnih in reprezentativnih primerov, prototipov. Pojem ptica lažje dojamemo na podlagi prototipičnih ptic, ki nam povedo, kaj je bolj in kaj manj »ptičasto«, kot pa na podlagi strogega logičnega izključevanja. Prototipično pojmovanje tipa ima med drugim še eno veliko prednost, ne terja izključevalne, »vse ali nič« logike, temveč producira kategorije, ki se prekrivajo. Posamezni primeri niso enako stlačeni v diskretno kategorijo, temveč so kontinuirano oddaljeni od prototipa, nekateri so bližje, drugi so bolj oddaljeni. To, kar se na eni strani oddaljuje od enega prototipa, pa se morda na drugi strani približuje drugemu. Določeni objekti so lahko primerki ne le enega, temveč dveh ali več prototipov. Tako pojmovanje tipov je bližje empirični realnosti, kjer so posamezni primeri razporejeni kontinuirano.

Problemi raziskovanja strukture osebnosti

- Kakšna je organizacija osebnostne strukture?
  - hipotetični model (hierarhični model)
- Katere so temeljne dimenzije osebnosti?
  - deskripcija in klasifikacija (taksonomski model)
- Kaj je vzročna (biološka) podlaga temeljnih dimenzij?
  - kavzalni model
- S kakšnimi metodami utemeljiti model?
  - korelacijske in multivariatne metode
  - eksperimentalne metode
- Kako meriti temeljne dimenzije?
  - vprašalniki, lestvice, drugo (npr. fiziološke meritve)

Kriteriji dobrega modela

- Dober model mora vsebovati:
  - deskriptivni ali taksonomski vidik osebnosti
  - kavzalni (biološki) vidik osebnosti
- Temu mora metodološko ustrezati:
  - korelacijski in multivariatni pristop
  - eksperimentalni pristop
- Model mora zagotavljati:
  - preverljivost
  - prediktivnost
  - Terja torej mersko operacionalizacijo z veljavnimi, objektivnimi, zanesljivimi in občutljivimi instrumenti

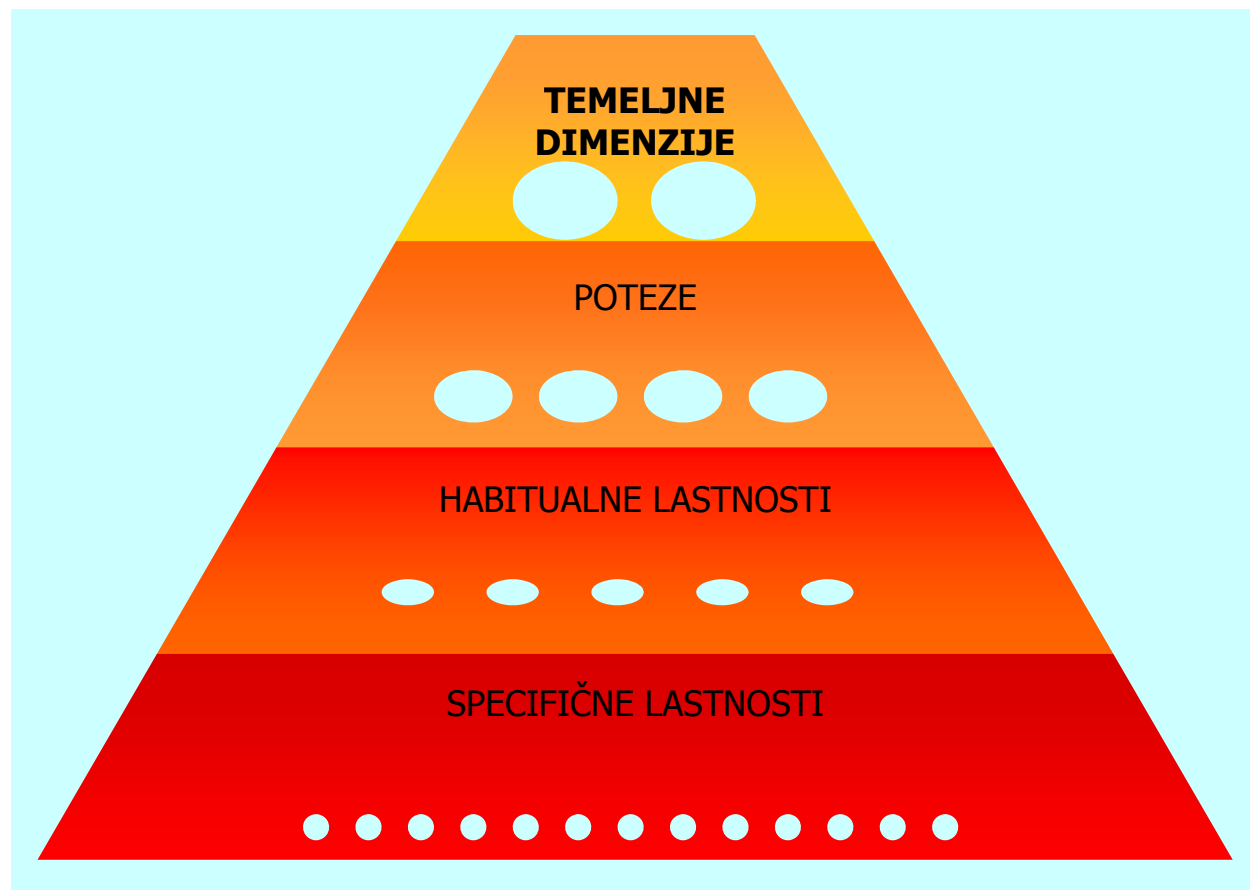

PEN model - EB3

- Hierarhija osebnostnih lastnosti
- Deskripcija in taksonomija osebnosti
  - faktorski pristop
- Temeljne dimenzije (superfaktorji)
  - vprašalnik EPQ
- Biološka podlaga
  - Eksperimentalni pristop
- Modifikacije modela
  - Gray, Cloninger, Zuckerman...

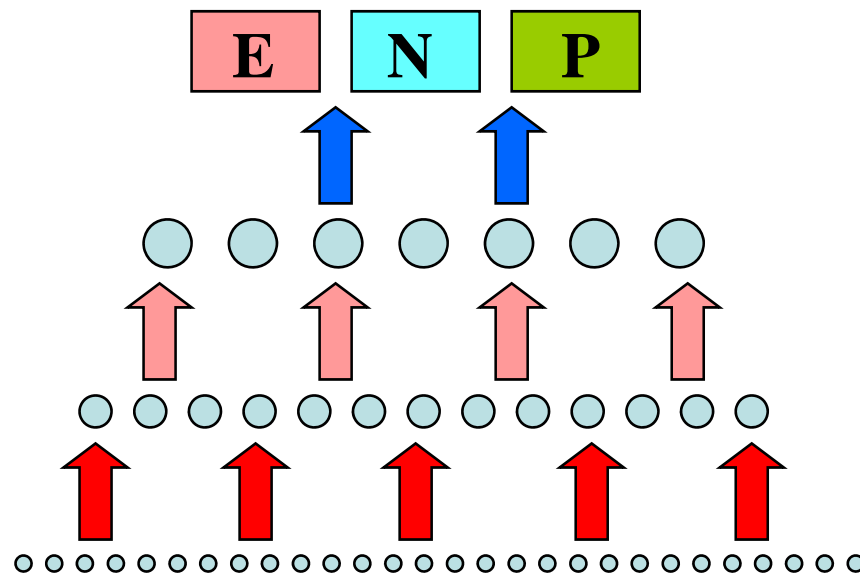

Hierarhija osebnostnih lastnosti

Temeljne dimenzije osebnosti

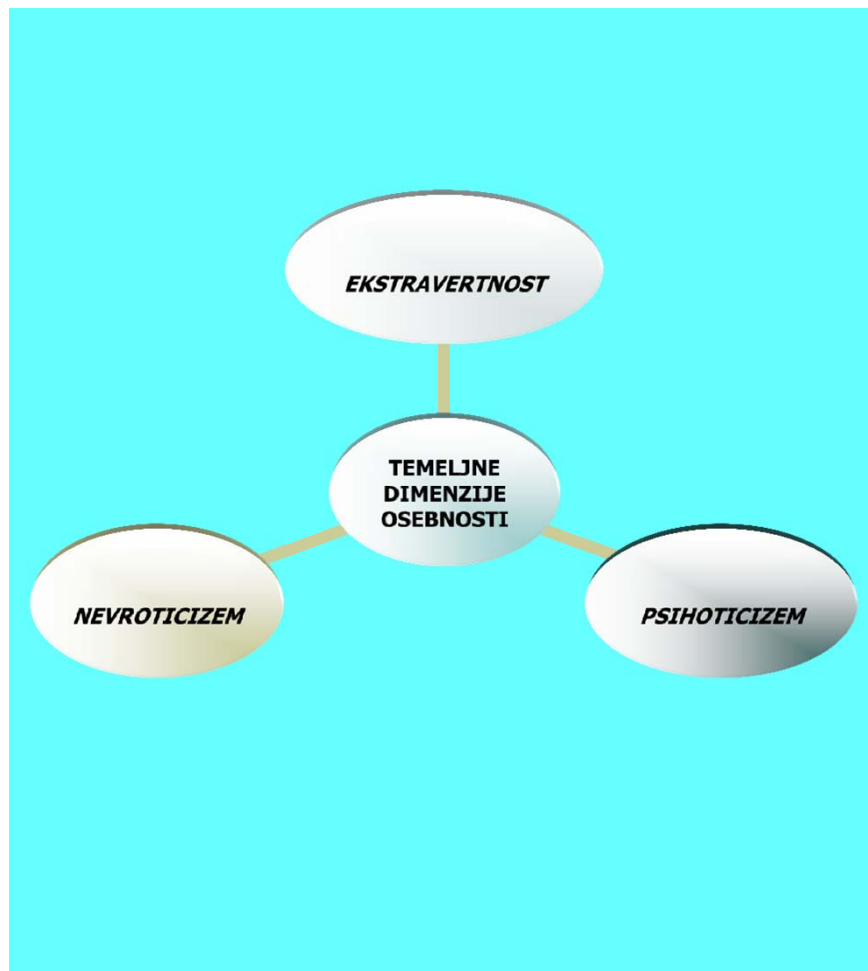

1. Ali radi zahajate v družbo? DA NE
2. Ali ste zadovoljni pri poslu, ki zahteva hitro delovanje? DA NE
3. Imate radi delo, ki je polno sprememb, potovanj in tveganja? DA NE
4. Ali radi načrtujete daleč vnaprej? DA NE
5. Lahko mirno spremljate razburljivo tekmo ali dirko? DA NE

- Faktorsko analitski pristop
  - postavke, korelacije
  - FA
  - ekstrakcija majhnega števila faktorjev (2, 3)
  - interpretacija latentnih spremenljivk
    - E, N
    - E, N, P
- Deskriptivna taksonomija osebnosti

E, N, P

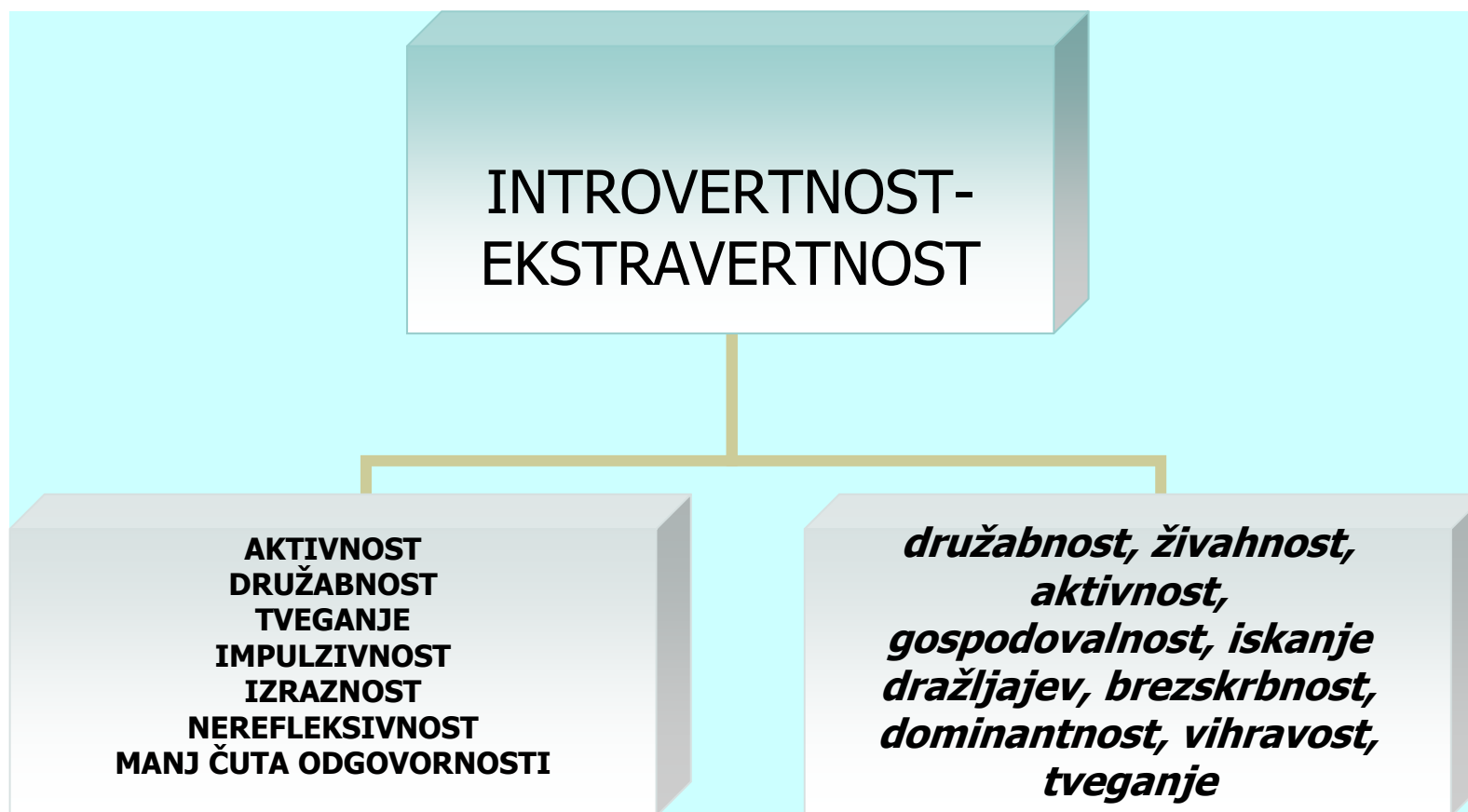

- Deskriptivna taksonomija osebnosti

Introvertnost - ekstravertnost

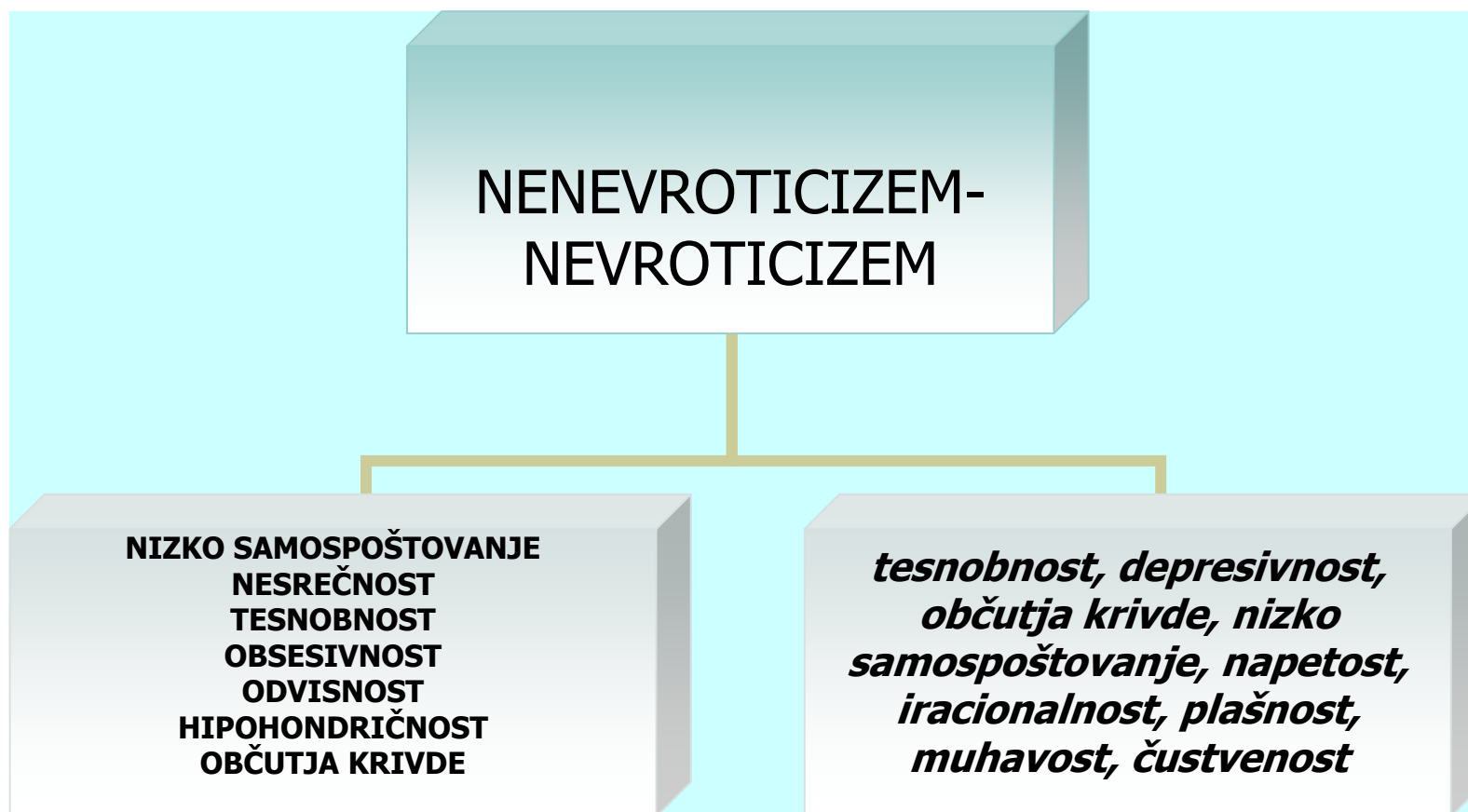

Introvertnost - ekstravertnost

- 1. Ali pri vzpenjanju po navadi prestopite po dve stopnici?
- 2. Ali se po navadi dobro počutite na zabavah?
- 3. Ali uživate, če ste lahko dolgo časa sami?
- 4. Menite, da se splača poskusiti, tudi če uspeh ni verjeten?
- 5. Ali skrbno pretehtate, preden se odločite za nekaj?
- 6. Ali vam žalosten film zlahka izvabi solze?
- 7. Ali često razmišljate o smislu bivanja?
- 8. Ali običajno takoj odgovorite na pismo, ki ste ga prejeli?

Nenevroticizem - nevroticizem

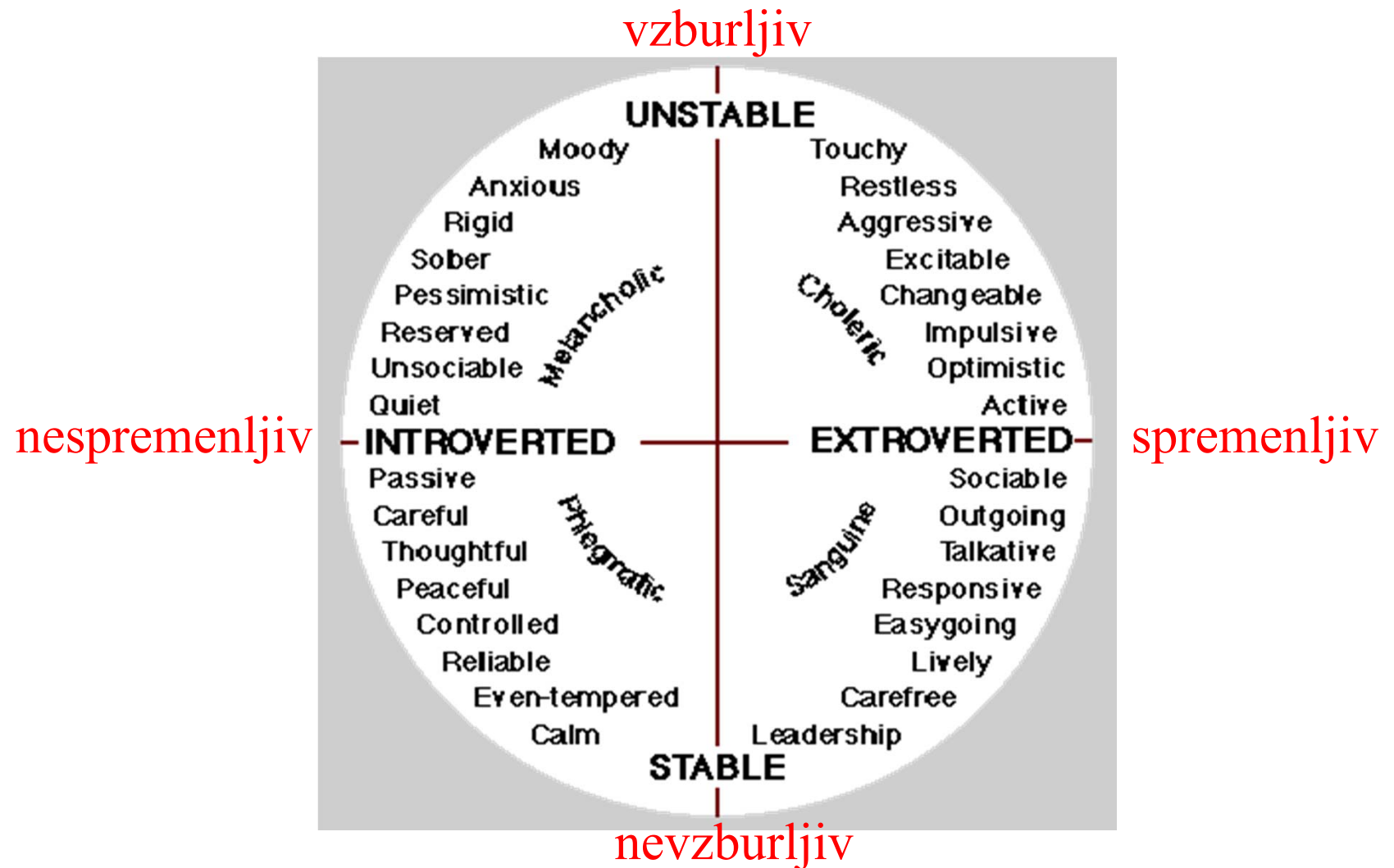

Nenevroticizem - nevroticizem

- Ali mislite, da ste enako sposobni kot večina drugih ljudi?
- Ali ste v splošnem zadovoljni s svojim življenjem?
- Ali ste nervozen človek?
- Ali si včasih morate umiti roke, čeprav veste, da so čiste?
- Ali imate kako razvado, ki bi se je radi odvadili, pa ne morete?
- Ali se običajno počutite zdravega in polnega moči?
- Ali vas večkrat obhajajo misli, da ste napačno ravnali?

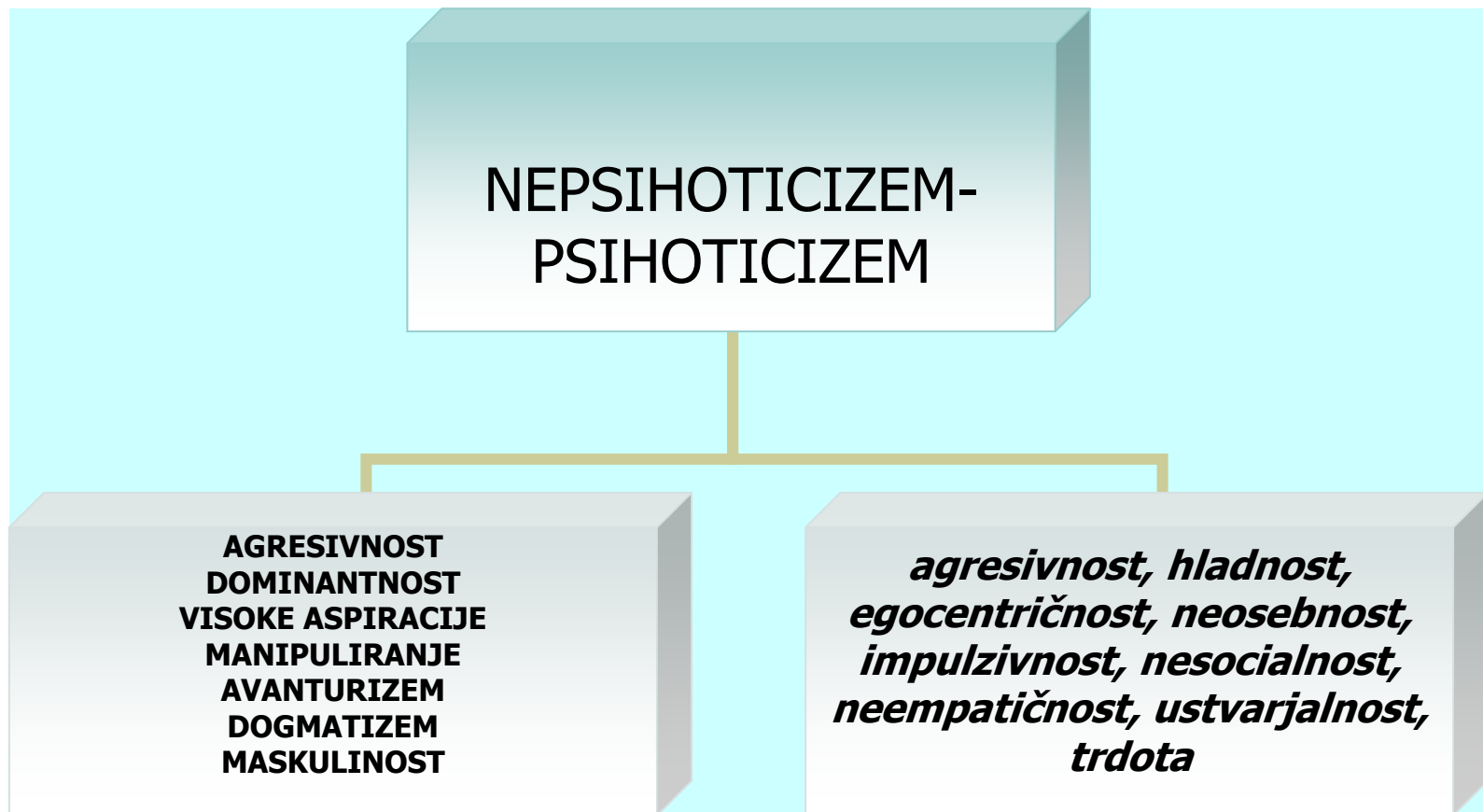

Eysenckov krog

Nepsihoticizem - psihoticizem

Nepsihoticizem - psihoticizem

- Ali se zelo razjezite, če vas nekdo neupravičen kritizira?
- Ali opravite stvari na svoj način, ne glede na pomisleke in ugovore drugih?
- Ali ste ambiciozni?
- Ali mislite, da je poštenost vedno najboljša politika?
- Ali bi bil alpinizem za vas prenevaren šport?
- Ali bi bili raje mrtev heroj kakor živ strahopetec?
- Ali raje berete o pustolovščinah kot o ljubezni?

Merjenje E, N in P

- MMQ, 1952 MAUDSLEY MEDICAL QUESTIONNAIRE
  - N
- MPI, 1959 MAUDSLEY PERSONALITY INVENTORY
  - E, N
- EPI, 1964 EYSENCK PERSONALITY INVENTORY
  - E, N, L
- EPQ, 1975 EYSENCK PERSONALITY QUESTIONNAIRE
  - E, N, P, L
  - razne kombinirane podlestvice (impulzivnost, kriminalnost...)
- nova verzija EPQ-R, 1991

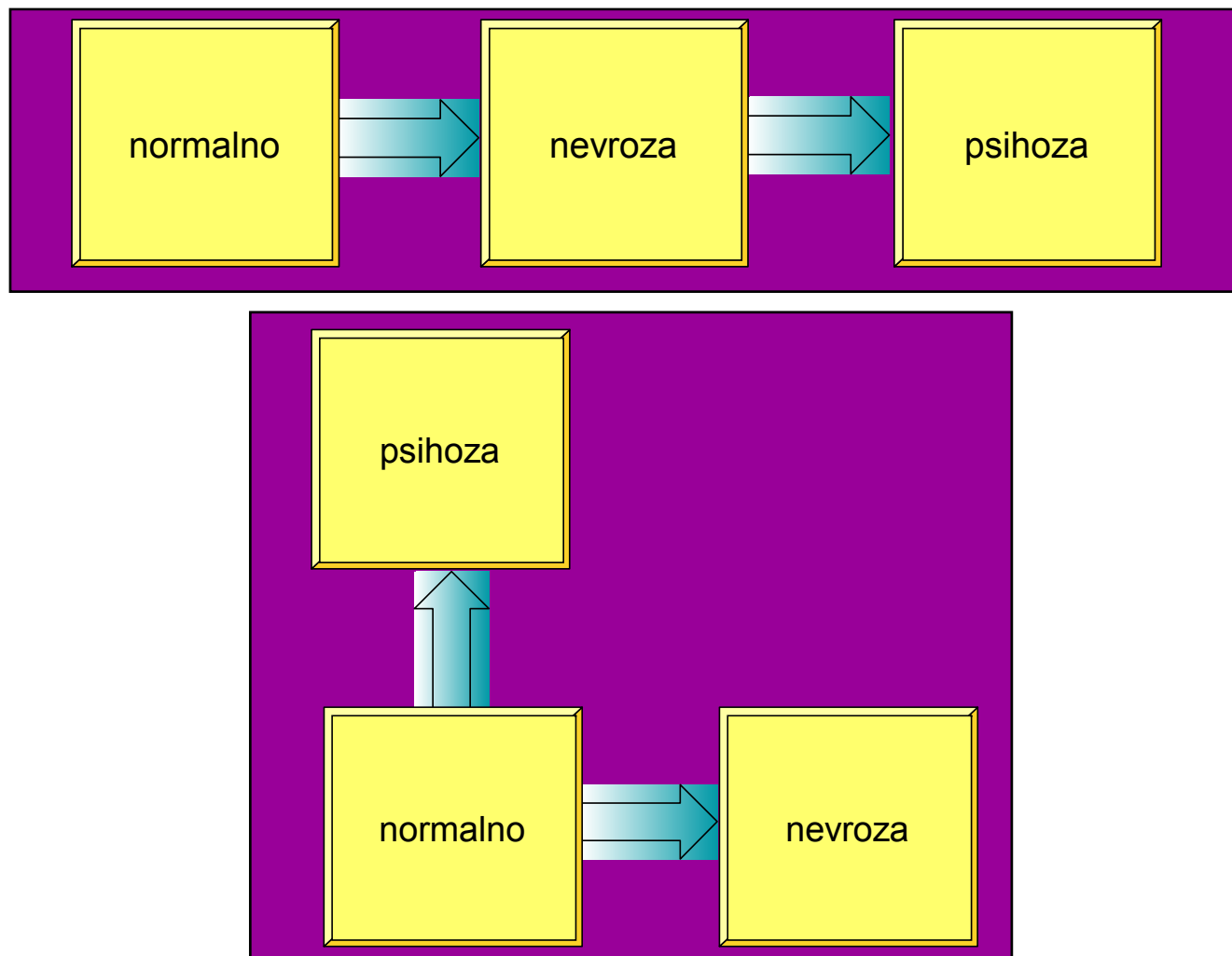

Nevroze - psihoze: kontinuum ali ne?

- 1. Psihotični simptomi in obolenja ne tvorijo povsem ločenih diagnostičnih kategorij, ki bi bile neodvisne druga od druge, ampak so genetsko povezane in se kažejo kot splošni pojav, pri čemer je glavni razlikovalni vidik stopnja izraženosti simptomatike...
- 2. Psihoza tudi ni diagnostična kategorija, ki bi jo morali strogo ločevati od normalnosti, ampak se bolj kaže kot skrajno odstopanje vzdolž kontinuuma, ki gre preko shizoidne osebnosti, spektralnih motenj, psihopatije in osebnostne motenosti, kriminalnosti in alkoholizma do povprečnih tipov obnašanja in od tod k drugemu ekstremu s skrajno izraženo empatijo, altruizmom in nesebičnostjo.
- 3. Ta kontinuum je kolinearen s konceptom psihotocizma, ki ga merimo s P lestvico vprašalnika EPQ in podobno tudi z drugimi konstrukti in instrumenti za ugotavljanje "shizotipije"... Vsi elementi te teorije so empirično preverljivi in so bili preverjeni v številnih raziskavah.

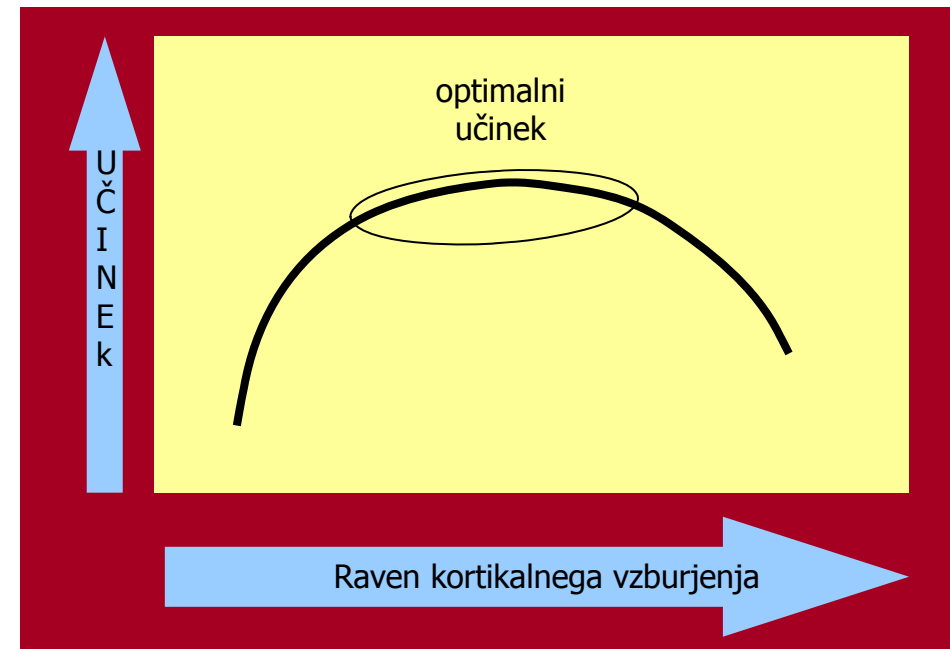
Normalno – nevrotično - psihotično: kontinuum ali dve kvaliteti?

Biološka podlaga temeljnih dimenzij - E

- E
  - reaktivna inhibicija
  - habitualni nivo kortikalnega vzburjenja
  - I občutljivejši za vzburjajoče dražljaje

Biološka podlaga temeljnih dimenzij – N

- N
  - subkortikalno vzburjenje (limbični sistem), centri emocionalnega vzburjenja
  - vloga stresa

Biološka podlaga temeljnih dimenzij – P

- spol, spolni hormoni
- nevrotransmiterji
- latentna inhibicija
  - kreativnost
  - visok P, shizofrenija, shizotipija
  - zakaj ostanejo kreativni ustvarjalci psihično stabilni?
    - Zaradi visokega IQ
    - Zaradi emocionalne stabilnosti
  - latentna inhibicija korelira z višjo kreativnostjo samo pri nadpovprečno inteligentnih (Carson in sod., 2003)
- *Psihoticizem naj bi bil po nekaterih raziskovalnih rezultatih povezan z nivojem moških hormonov (testosteron). To ni presenetljivo, saj so moški na lestvicah psihoticizma visoko nad ženskami. Vendar te povezanosti nekatere raziskave niso potrdile. Po Eysencku (1990) bi lahko bil psihoticizem povezan z neustreznim centralnim nadzorom nad emocijami, kar bi lahko vodilo v povečano agresivnost in impulzivnost. Novejše raziskave povezujejo psihoticizem z latentno inhibicijo, ki je nižja pri psihotikih, konkretno shizofrenikih (Baruch, Hemsley, & Gray, 1988a, 1988b; Lubow & Gewirtz, 1995; Lubow, Ingberg-Sachs, Zalstein-Orda, & Gewirtz, 1992). Zato se pojavlja pri psihoticizmu boljše zaznavanje dražljajev, za katere se večinoma naučimo, da so irelevantni in jih preprosto ne opažamo več.*